

LUND UNIVERSITY

Tillbaka till framtiden

\

Larsson Heidenblad, David

Published in:
Statsvetenskaplig tidskrift

2016

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Larsson Heidenblad, D. (2016). Tillbaka till framtiden: \. *Statsvetenskaplig tidskrift*, 118(2), 271-282.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Tillbaka till framtiden

David Larsson Heidenblad

Inledning

Den 16 januari 1972 förklarade statsminister Olof Palme (1927–1986) för *Dagens Nyheter*s läsare att han inte trodde på domedagen. Om han hade gjort det hade det inte varit intressant att vara politiker. Palme utgick från att de globala problem som mänskligheten stod inför gick att lösa. Någon civilisatorisk kollaps såg han inte framför sig. Statsministern förnekade inte att en sådan katastrof var möjlig, men underströk att den då antingen skulle vara en följd av felaktiga beslut eller inga beslut alls. Världens ledare gjorde ännu inte tillräckligt men de stod heller inte handfallna. Palme framhöll särskilt den stundande FN-konferensen om den mänskliga miljön som skulle hållas i Stockholm i juni 1972. Den var ett tecken på att världen äntligen höll på att vakna till insikt. Konferensen visade också på den socialdemokratiska regeringens framsynthet och handlingskraft.

Ett orosmoln som dock hade börjat torna upp sig var vad som skulle hända med den ekonomiska tillväxten som rekordårens Sverige hade vant sig vid. Kunde den verkligen fortsätta att öka i en värld med begränsade resurser? Skulle det bli något kvar till framtida generationer? Behövde inte någonting radikalt göras för att säkra mänsklighetens framtid? Även på denna punkt manade Palme till lugn. Han menade att det inte fanns någon anledning att i dagsläget sätta stopp för tillväxten. Naturresurserna var långtifrån uttömda. Dock pekade han på att tillväxttakten med tiden skulle komma att plana ut. Och när tillväxttakten sjönk behövde takten mot socialism ökas. Politiken skulle då i första hand bli en fråga om att fördela ett begränsat välstånd så rättvist och solidariskt som möjligt. Men Palme var också noga med att framhålla att den ekonomiska tillväxtens slut inte var detsamma som slutet på det samhälleliga framåtskridandet. I framtiden skulle människorna bry sig mer om varandra och mindre om konsumtionsartiklar. Om femtio år skulle gemenskapen vara större och bilarna färre, spådde han.¹

Den återgivna intervjun med Olof Palme härrör från ett särskilt historiskt ögonblick. Den gjordes med anledning av den stora uppmärksamhet som i Sverige hade blossat upp kring biokemisten Gösta Ehrensvärds (1910–1980) bok

1 Björn Berglund & Carina Fredén, "Kan ni rädda oss?", *Dagens Nyheter* 16/1 1972.

Före – Efter. En diagnos (1971). I denna bok argumenterade Ehrensvärd för att 1970-talets samhälle skulle bli en historisk parentes. Enligt hans beräkningar skulle uttömningen av jordens begränsade resurser i kombination med en accelererande befolkningsökning leda till en global kris omkring år 2050. Därefter förutsåg han århundraden av svält och anarki innan en betydligt fåtaligare mänsklighet skulle återgå till att leva i ett agrarsamhälle på svensk 1700-talsnivå, med punktvisa inslag av tekniska och kemiska industrier. Med 1970-talets västerländska mått mätt skulle den framtida levnadsstandarden vara låg, men den skulle å andra sidan vara långsiktigt stabil. Den industriella civilisationens dagar var räknade – men inte människans.²

Ehrensvärds diagnos var en av många oroväckande framtidsvisioner som satte djupa avtryck i kultur, tänkande och samhällsdebatt åren kring 1970. Världen över fick miljö- och framtidsfrågor ett genombrott under dessa år.³ Inom internationell miljöhistorisk forskning talar man därför om perioden som ”the ecological turn”⁴ eller ”the ecological moment”.⁵ I samtiden talade man ofta om att det hade skett en ”miljöväckelse”. Ett kännetecken för denna period var att ett globalt krismedvetande med ekologiska förtecken etablerades kulturellt. Ljusa framtidsförhoppningar överskuggades av en sammansatt hotbild som satte allvarliga frågetecken kring om mänskligheten över huvud taget skulle kunna överleva.

Många av varningsrösterna var, i likhet med Gösta Ehrensvärd, väletablerade naturvetenskapsmän. Inte sällan kom dessa att betecknas som ”pessimister” och ”domedagsprofeter”. I den svenska debatten kontrasterades de ofta mot den stridbare ”optimisten” och kärnfysikern Tor Ragnar Gerholm (1925–2007) som i bästsäljaren *Futurum exaktum* (1972) talade sig varm för stundande tekniska innovationer och fortsatt ekonomisk tillväxt.⁶ Det mediala intresset för Ehrensvärds och Gerholms ståndpunkter markerade startpunkten för en intensiv och polariserad framtidsdebatt. I den svenska storstadspressen rasade den i princip hela 1972. Parallellt med detta publicerade också Romklubben sin rapport *Limits to Growth* (1972) som med utgångspunkt i avancerade datasimulationer pekade på den ekonomiska tillväxtens ohållbarhet i en värld med ändliga resurser. Rapporten fick stor uppmärksamhet världen över och såldes totalt i över två miljoner exemplar.⁷ I Sverige var dock Ehrensvärds och Gerholms skrifter samt deras mediala framträdanden viktigare. De gav den internationella debatten ett svenskt ansikte.⁸

2 Ehrensvärd 1971.

3 McCormick 1989; Guha 2000; Connelly 2010: 337–354; Andersson 2012: 1411–1430; Radkau, 2014: 79–114.

4 Engels, 2010: 119–120.

5 Nehring 2009: 115.

6 Gerholm 1972.

7 Meadows 1972.

8 Larsson Heidenblad 2015.

Tillbaka till framtiden

När vi våren 2016 blickar tillbaka på det tidiga 1970-talets framtidsvisioner och debatterna kring dem möts vi av en både bekant och främmande värld. Oron och ovissheten inför mänsklighetens framtid delar vi, även om den exakta problemformuleringen skiljer sig åt. Klimatförändringar och exploatering av skifferolja framstår i dag som allvarligare problem än överbefolkning och sinande naturresurser. Men även frågor om hur vi som kollektiv och individer hanterar mänsklighetens ödesfrågor skiljer sig åt. När vi läser intervjun med Olof Palme kan vi slå av hur stor skillnad det är på det tidiga 1970-talets politiska kultur och dagens. Bara det att en ledande dagstidning vänder sig till en svensk statsminister med frågan "Kan ni rädda oss?" känns främmande. Det förtroendet för "den ansvarige politikern" tillhör det förflutna. I dag är vi betydligt mer vana vid att en journalist frågar en känd, eller okänd, människa vad denne personligen gör för att stoppa klimatförändringarna. Åker du kollektivt? Äter du vegetariskt? Handlar du ekologiskt? Investerar du i förnyelsebar energi? Samtliga dessa frågor hör vår egen tid till. Ingen av dem var speciellt framträdande åren kring 1970.

Men skillnaderna till trots råder det inte heller någon tvekan om att det löper många trådar från det tidiga 1970-talet fram till vår egen tid. Kanske är det till och med så, som miljöhistorikern Jonas Anshelm har hävdad i sin studie av kärnkraftens politiska idéhistoria i Sverige, att det i princip inte finns några argumentationslinjer eller motsättningar som inte kan spåras tillbaka till denna tid.⁹ Anshelms träffsäkra iakttagelse har också, vill jag hävda, giltighet för ett betydligt större problemkomplex än just kärnkraftsfrågan. Mitt intryck är att det gäller för hela den offentliga diskussionen kring långsiktig samhällsutveckling, industrisamhällets baksidor och risken för en civilisatorisk eller planetär kollaps.¹⁰ Lyssnar vi till tidiga svenska varningsklockor som Georg Borgström (1912–1990), Rolf Edberg (1912–1997), Hans Palmstierna (1926–1975) och Bengt Hubendick (1916–2012) låter de inte enbart som främmande röster från en svunnen tid. Många av deras formuleringar och tankefigurer är fortfarande högaktuella. Samtliga hade också nickat instämmande i det mest nedladdade och delade sommarpratet i Sverige 2015 – miljövetenskapsprofessorn Johan Rockströms.

Men trots samtidsrelevansen är det moderna globala krismedvetandets framväxt, genombrott och utveckling inte ett speciellt välutforskat område. Detta beror dock inte på att historiker har varit ointresserad av de i sammanhanget kritiska åren under sent 1960-tal och tidigt 1970-tal. Tvärtom. Forskningen om tidens vänsterradikalisering, och i synnerhet det mytomspunna året 1968, har länge varit ett av de allra mest livaktiga forskningsfälten, både i

9 Anshelm 2000: 114.

10 Beck 2008.

Sverige och utomlands.¹¹ I dessa studier intar dock varken framtids- eller miljöfrågorna någon central position.¹² Dessa utvecklingslinjer verkar historiker av facket ha lämnat över till andra vetenskapsgrenar. De senare har emellertid varit mer intresserad av samtiden än av det förflutna. Förhållandet har medfört att en kunskapslucka uppstått. Och med tidens gång har den växt. För de historiker som genom sin forskning vill belysa centrala företeelser i samtiden är det därför hög tid att prioriteringarna skiftas. Vi vet tillräckligt om vänsterradikaliseringen och 1968. Men vi vet inte tillräckligt om hur de moderna miljö- och framtidsfrågorna fick sitt samhälleliga genombrott. Inte heller vet vi tillräckligt om hur denna förändringsprocess förändrat hur vi ser på, och förhåller oss till, framtiden.

Framtidshistoria

Utforskandet av framtidens plats i det förgångna har traditionellt sett inte intresserat historiker. På senare år har dock någonting hänt. Ett tecken i tiden är att den världsledande historievetenskapliga tidskriften *American Historical Review* (AHR) år 2012 anordnade ett forum på temat "Histories of the Future". I inledningen till detta konstaterade David C. Engermann att historiker som forskade om "förflutna framtider" utgjorde en liten, men växande, skara. Engermann framhöll att den mest inflytelserike teoretikern och inspiratören på området var den tyske historikern Reinhart Koselleck (1923–2006). Dennes tankar om historisk tid, och de analytiska kategorier som han har utarbetat, fungerar enligt Engermann som ett gemensamt språk för framtidshistorikerna.¹³ Vi ska därför i det följande titta närmare på vad Kosellecks tankegångar går ut på.¹⁴

Det centrala i Kosellecks tankevärld är frågan om hur människor orienterar sig i tiden. Han menar att detta styrs både av våra historiska erfarenheter och av våra förväntningar på framtiden. De två kategorierna "erfarenhet" och "förväntan" betraktar han som intimt sammanflätade med varandra, de utgör delar i en och samma orienteringsprocess. I fokus för Koselleck står dock inte individuella erfarenheter och förväntningar. Hans tankar rör sig snarare på en mer övergripande kulturell nivå. Därav följer att en erfarenhet i Kosellecks mening inte behöver grunda sig i en personlig upplevelse utan lika gärna kan vara nedärvd, förmedlad eller tillägnad. I denna bemärkelse kan alltså en människa född 1985 ha samma erfarenheter av nazismen som sina mor- och farföräldrar.

11 Salomon 1996; Brick 2000; Östberg 2002; Arvidsson 2008; Hedén 2008; Wiklund 2012; Gildea, Mark & Warring 2013.

12 Rome 2003: 525–526.

13 Engermann 2012: 1402–1410.

14 Koselleck 2004 (1979).

I Kosellecks erfarenhetsbegrepp ingår också en idé om att våra erfarenheter av historiska händelser förändras över tid. Detta innebär att även om historiska händelser en gång för alla har skett och alltså är oföränderliga så kommer våra erfarenheter av samma händelser över tid att omvandlas. Denna process betecknas som en händelses ”verkningshistoria” och studiet av sådana utgör i dag en vital och dynamisk riktning inom historieforskningen. Vad som en gång hände uppfattas inom denna strömning som mindre intressant än hur händelsen över tid har tillskrivits skiftande mening.¹⁵ Och i förlängningen av detta är många historiker i dag primärt intresserade av hur historia används och brukas i vår egen samtid.¹⁶

Men Koselleck själv var inte i första hand intresserad av hur de levande människorna runtomkring honom orienterade sig i tiden. Han hade istället ett empiriskt intresse för övergången från det förmoderna till det moderna samhället och i synnerhet perioden 1750–1850. Den förändring som han framförallt fokuserade på var att den kulturella tidsorienteringen vid denna tid kastades om. I det förmoderna samhället hade man sett på historien som en i avgörande hänseenden cyklisk process. Ingenting var nytt under solen och därför var det som hade hänt i det förgångna den bästa vägvisaren till hur man skulle agera i nuet. Historien betraktades, med Ciceros ord, som livets läromästare (*historia magistra vitae*). Utifrån denna förståelse var sensmoralen i bibliska berättelser eller antika myter lika viktiga som dagsaktuella erfarenheter. Man förväntade sig att liknande situationer skulle uppstå igen och att framtiden därmed kunde bemästras genom historisk kunskap. Detta sätt att se på historien kom dock att förändras under övergången till det moderna. En linjär utvecklingssyn etablerades och grundantagandet för denna var att framtiden skulle bli fundamentalt annorlunda än nuet. Med en sådan grundsyn underminerades också den historiska kunskapens vägledande funktion. Förväntningarna på framtiden började väga tyngre än erfarenheterna från det förgångna. Därigenom uppstod det en klyfta mellan vad Koselleck benämner ”erfarenhetsrummen” och ”förväntningshorisonterna”. Han ansåg fortfarande att de var sammanflätade med varandra men relationen dem emellan hade i det närmaste inverterats. Framtiden hade blivit livets läromästare.

En central aspekt i Kosellecks tänkande kring övergångsprocessen till det moderna är hans idé om att denna grundar sig på en erfarenhet av att tiden, eller kanske rättare sagt förändringstakten, accelererar. Av detta följer att framtiden successivt blir allt viktigare parallellt med att historien går det motsatta ödet till mötes. Klyftan mellan våra erfarenheter och våra förväntningar växer. Framtiden får alltså större betydelse ju närmre vår egen tid vi kommer. I själva verket har den aldrig varit viktigare än den är just nu! Den empiriska grunden

15 Karlsson & Zander 2007; Stenfeldt 2013.

16 Aronsson 2004; Karlsson 2010; Zander 2012; Jensen 2014; Karlsson 2014.

för Kosellecks påståenden är studier av perioden 1750–1850 vilket gör det vanskligt att använda sig av hans utsagor för att säga något om 1900-talets och 2000-talets historia. Likväl är det en tankeväckande hypotes som öppnar upp för intressanta frågeställningar. Exempelvis kring om vi i dag har någon glädje av att veta hur Olof Palme resonerade om framtiden i januari 1972. Koselleck hade utgått från att vi inte tycker oss ha det. Som den historiker han var hade han dock pläderat för att det borde förhålla sig annorlunda.

De forskare som i Kosellecks efterföljd i dag studerar förflutna framtider tycker detsamma. Under de senaste åren har också en rad tungt vägande bidrag getts. I det tidigare nämnda AHR-numret medverkar exempelvis den svenska ekonomhistorikern Jenny Andersson med en djuplodande artikel om hur framtidsforskning och framtidspolitik växte fram på den globala arenan.¹⁷ Hösten 2015 utkom den tyska historikern Elke Seefried med sin habilitationsavhandling *Zukünfte. Aufstieg und Kris e der Zukunftforschung 1945–1980*.¹⁸ Seefried har under de senaste åren publicerat en rad intressanta artiklar på området där hon visar hur intimt sammankopplad framtidsforskningen var med efterkrigstidens tilltro till storskalig politisk planering.¹⁹ Två ytterligare exempel på aktuell internationell framtidshistorisk forskning är Joshua Howes *Behind the Curve* (2014) och Jacob Darwin Hamblins *Arming Mother Nature. The Birth of Catastrophic Environmentalism* (2013). I båda fallen rör det sig om forskare som har velat visa på hur vår tids globala katastrofscenarier har rottrådar som leder tillbaka till kalla kriget. Howe analyserar på ett initierat sätt klimatvetenskapens framväxt i skuggan av storpolitiken och Hamblin studerar hur den amerikanska militären experimenterade med naturförstörelse som krigsteknologi. Vår tids miljö- och klimatmedvetande framstår hos Howe och Hamblin närmast som oavsiktliga bieffekter av amerikansk kallakrigspolitik.²⁰

Gemensamt för studierna ovan är att de i första hand intresserar sig för hur vetenskap görs och hur kunskap produceras. Detta är med självklarhet en angelägen fråga för framtidshistoriker, men det är på intet sätt den enda relevanta. Följer vi Kosellecks tankegångar skulle vi exempelvis kunna fokusera på hur kulturella erfarenhetsrum och förväntningshorisonter förändras över tid. Det vill säga undersöka vad som händer när vetenskapliga insikter om ett globalt kristillstånd blir till större samhällsfenomen. Ett intressant försök att teckna en sådan historia har gjorts av den brittiske klimatforskaren Mike Hulme som skisserat hur klimatfrågans offentliga liv har sett ut, från det att frågan först kom upp på den allmänna agendan under sent 1980-tal och fram tills det att

17 Andersson 2012; Se även Andersson & Rindzevičiūtė 2015.

18 Seefried 2015.

19 Seefried 2011; Seefried 2013; Seefried 2015.

20 Hamblin 2013; Howe 2014.

den kom att bli miljöfrågan framför andra under 2000-talet.²¹ Ett sådant studium av hur kunskap cirkulerar – i medier, utbildningsväsenden, populärkultur, vetenskap med mera – är ett angelägt historiskt forskningsfält som ännu befinner sig i sin linda.²²

Ett tredje spår som förtjänar att utforskas är vad som händer när framtiden blir historia. Vad sker egentligen när omtalade år som 1984, 2000, 2020 eller 2050 slutar att vara stundande framtider och istället blir till delar av det förflutna? Hur inverkar våra upplevelser av detta på vår tidsorientering? Och vilken betydelse får våra erfarenheter av dylika ”framtidsmöten” för hur vi förhåller oss till dagsaktuella framtidsscenario?

Historiker som framtidsforskare

Den historiker som på senare år har gått allra längst i sin plädering för framtidshistoria är förmodligen amerikanen David J. Staley. I boken *History and Future. Using Historical Thinking to Imagine the Future* (2007) argumenterar han för att historiker bör använda sin vetenskapliga kompetens för att skriva användbara berättelser om framtiden. Staley pekar på att den viktigaste historiografiska utvecklingen under 1900-talet är att historievetenskapen vidgat sitt undersökningsobjekt till allt fler områden i det förflutna. Där en gång stater, krigföring och politik stod i ensamt majestät finns i dag en oöverskådlig mängd tematiska specialiseringar. Staley tolkar detta som att den historiska metoden har kommit att appliceras på allt större delar av det förgångna. Nästa steg är – som han ser det – att använda samma metod för att skriva om framtiden.²³

En central utgångspunkt för Staley är att historieteoretiker efter den lingvistiska vändningen på ett övertygande sätt har visat att historieskrivning ofrånkomligen är en språklig och narrativ aktivitet. Historievetenskapen ger oss ingen direkt tillgång till det förflutna. Den kan endast förmedla representationer. Den del av det förflutna som representeras finns inte längre tillgängligt för våra sinnen. Det konstrueras utifrån kvarlevor och i synnerhet texter. Genom tolkning och analys av dessa kan historia skrivas – men det är en historia som är fången i det språk och de berättelsestrukturer som används för att skapa representationerna. Resonemanget ovan, som grundar sig på välkända historieteoretiker som Frank Ankersmit och Hayden White, leder Staley till att argumentera för att historiker kan närma sig framtiden på samma sätt. Detta tidsrum är – precis som det förflutna – fundamentalt frånvarande. Framtiden går dock, precis som historien, att representera. Genom att använda sig av en scenariometod

21 Hulme 2013: 1–12.

22 Östling 2015; Larsson Heidenblad 2016.

23 Staley 2007: 1–2.

kan historiker konstruera en palett av berättelser om möjliga framtider.²⁴ Dessa kan, för att återvända till Koselleck, fungera som orienteringspunkter. Framtidshistoria är alltså inte detsamma som framtidsförutsägelser.

Målet med att skriva framtidshistoria i Staleys tappning är alltså inte att nå säker kunskap om framtiden. Vad framtidshistorikerna kan bidra med är istället användbara berättelser som kan synliggöra handlingsalternativ i nuet. Det rör sig alltså om det som i en svensk statlig utredning från 1972 hette "Att välja framtid".²⁵ Men vad är det då som gör historiker särskilt kvalificerade för att konstruera den här typen av berättelser? Staley argumenterar för att det inte är deras stora kunskaper om det förflutna som gör dem lämpliga. Detta ser han i princip som irrelevant. Det avgörande för honom är att historiker tänker kring det förflutna på ett speciellt sätt. De är medvetna om att de använder fragmentariska lämningar från det förgångna för att konstruera större berättelser om det som varit. Historikers sätt att ställa frågor, hantera komplexitet, sätta saker i kontext och använda sin fantasi är, hävdar Staley, utmärkta egenskaper för den som vill konstruera användbara framtidsscenarion.²⁶

Ett aktuellt exempel på två historiker som har gjort just det Staley efterfrågar är Naomi Oreskes och Eric M. Conway. De tillhör vår tids mest kända vetenskapshistoriker och har fått stor uppmärksamhet för sin studie *Merchants of Doubt* (2010).²⁷ I denna demonstrerar de hur en liten skara vetenskapsmän med nära förbindelser till industriintressen medvetet har försökt att skapa osäkerhet hos den amerikanska allmänheten kring frågor som rökning och klimatförändringar. I sin senaste gemensamma bok, *The Collapse of Western Civilization. A View from the Future* (2014) skildrar de i fiktiv form hur en framtida historiker skriver om vår civilisations undergång i en stor klimatkatastrof. Den fråga som framställningen brottas med är: hur kunde människor som visste så mycket om sin katastrofala belägenhet göra så lite för att förhindra kollapsen? Boken är ett tydligt försök av Oreskes och Conway att skriva just en användbar framtidshistoria. En berättelse som kan vägleda vårt handlande i nuet så att vi inte går ett katastrofalt slut till mötes.²⁸

Framtidshistoriens möjligheter

Personligen är jag dock tveksam till om historiker bör rikta sin energi mot att skriva om det som ännu inte har hänt. Möjligen beror detta på att mitt vetenskapliga ideal snarare är "fritt kunskapssökande" än "användbara berättelser".

24 White 1973; White 1987; Ankersmit 2001; Staley 2007: 8–10.

25 SOU 1972:59.

26 Staley 2007: 156–159.

27 Oreskes & Conway 2010.

28 Oreskes & Conway 2014.

Hade jag velat ägna mig åt det senare hade jag inte sökt mig till universitetsvärlden utan till politiken eller skönlitteraturen. Dessutom går det inte att komma ifrån att det finns en avgörande skillnad mellan det förflutna och framtiden. För även om ingen av dem är direkt tillgängliga för oss så har det förgångna lämnat fragmentariska spår efter sig. Det har inte framtiden. För mig är denna skillnad viktig.

Inte heller lockas jag, likt en John Mearsheimer, av att försöka använda kunskap om det förflutna för att sia om framtiden och navigera i nuet.²⁹ Jag fascineras förvisso av sökandet efter mönster i det förgångna och har inget emot att även dagsaktuella skeenden blir till föremål för historisk analys. Men jag känner mig inte bekväm med att använda detta för att extrapolera utvecklingstendenser och ge policyrekommendationer. I den mån historien kan, och bör, vara livets läromästare vill jag snarare framhålla dess möjligheter att synliggöra företeelser i samtiden och ge oss nya perspektiv på vår egen situation.³⁰

När jag i min avhandling *Vårt eget fel* (2012) undersökte hur människor genom historien har tänkt kring hotande katastrofer och kollektivt ansvar stod alltså inte urskiljandet av återkommande mönster i fokus. För mig var dessa mönster en startpunkt snarare än en slutpunkt. I fokus stod tankefiguren "moralisk kausalitet", det vill säga föreställningar om att det som hotar att drabba oss är en konsekvens av våra gemensamma moraliska brister och felsteg. Denna tankefigur är som bekant närvarande i vår tids klimatfråga, men hade också en central position i den förmoderna religiösa tankevärlden. I den senare tolkades stora katastrofer som krig och farsoter i många sammanhang som Guds straff för människornas synder. Såväl Digerdöden som Trettioåriga kriget betraktades därmed som människoskapade. Kollektivets samlade synder var den yttersta orsaken till olika landsplågor. Genom att tillsammans och i tid göra bot och bättring fanns möjligheter att avvärja det som hotade.

Med utgångspunkt i dessa likheter kan vi fundera kring om människan i alla tider har gjort sig föreställningar om självförvållad undergång. Mina studier av det tidiga 1800-talet, Första världskrigets utbrott samt Kubakrisen visar att så inte är fallet. Kollektiva skuldföreställningar intog en framskjuten position under förmodern tid men kom från 1700-talets mitt att utmanas och där efter kom de gradvis att marginaliseras. När hotet om kärnvapenkrig var som allvarligast aktualiserades helt andra tankefigurer i offentligheten än moralisk kausalitet. Alla var förvisso hotade, men det var endast några få mäktiga individer som ansågs hålla världens öde i sina händer. Begrepp som synd och straff överskuggades av begrepp som offer och förövar.

Men genom att göra explicita jämförelser mellan vår tids klimathot och förmoderna syndastraffsföreställningar åskådliggörs också en rad viktiga

29 Mearsheimer 1990.

30 Ankarloo 1992; Österberg 2009.

skillnader. Exempelvis kring hur den samtida skuldproblematiken tenderar att differentieras och kvalificeras (geografiskt, ekonomiskt, generationsmässigt etcetera) medan den på 1600-talet sågs som allomfattande. Dessutom värjer sig många i dag på politiska grunder från att klimatfrågan görs till en individuell moralfråga. Listan på skillnader och likheter kan göras lång, men för att den här typen av jämförelser ska kunna genomföras krävs historisk kunskap. Det är först genom att vi lär oss något om förmoderna syndastraffsföreställningar eller 1960-talets kärnvapendiskurs som vi kan göra meningsfulla jämförelser med fenomenen i samtiden.³¹ Ett centralt argument för historisk forskning – och då inte minst framtidshistorisk sådan – är helt enkelt att det ger oss viktiga verktyg för att se företeelser i nuet på ett klarare sätt.

Vad jag hoppas på är alltså att historiker och andra forskare ska börja ägna mer energi åt att utforska förflutna framtider. Och gärna då de som direkt eller indirekt återverkar in i vår egen tid. Eftersom vi inte vet speciellt mycket om detta fält finns goda utsikter, både för enskilda forskare och för större forskarlag, att ge vägande bidrag. Tvärvetenskapliga samarbeten mellan humanister och samhällsvetare har alla möjligheter att bidra med nya värdefulla insikter.

Vad gäller det globala krismedvetandets framväxt och genombrott börjar det dessutom bli bråttom. Än så länge är det fullt möjligt att söka upp och intervjua människor som var med om det moderna miljömedvetandets genombrott åren kring 1970. Men denna möjlighet kommer inte alltid att finnas. Vill vi gå tillbaka till framtiden är det därför hög tid att sätta igång.

Referenser

- Andersson, Jenny, 2012. "The Great Future Debate and the Struggle for the World", *American Historical Review* 117(5), s. 1411–1430.
- Andersson, Jenny & Eglė Rindzevičiūtė (red.), 2015. *The Struggle for the Long-Term in Transnational Science and Politics: Forging the Future*. New York: Routledge.
- Ankarloo, Bengt, 1992. "Om historiens nytta" s. 13–27, i Edgren, Lars & Österberg, Eva, *Ut med historien! Sju historiker om historieundervisningens uppgifter i dag*. Lund: Lund University Press.
- Ankersmit, Frank, 2001. *Historical Representation*. Stanford: Stanford University Press.
- Anshelm, Jonas, 2000. *Mellan frälsning och domedag. Om kärnkraftens politiska idéhistoria I Sverige 1945–1999*. Eslöv: Symposion.
- Aronsson, Peter, 2004. *Historiebruk. Att använda det förflutna*. Lund: Studentlitteratur.
- Beck, Ulrich, 2008. *World Risk Society*. Cambridge: Polity Press.
- Brick, Howard, 2000. *The Age of Contradiction. American Thought and Culture in the 1960s*. Ithaca: Cornell University Press.

- Connelly, Matthew, 2010. "Future Shock: The End of the World as They Knew It", s. 337–350 i Ferguson, Niall & Maier, Charles & Manela, Erez & Sargent, Daniel (red.), *The Shock of the Global. The 1970s in Perspective*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Ehrensverd, Gösta, 1971. *Före – Efter. En diagnos*. Stockholm: Aldus.
- Engels, Jens Ivo, 2010. "Modern Environmentalism", s. 119–131 i Uekötter, Frank (red.), *The Turning Points of Environmental History*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Engermann, David C., 2012. "Introduction. Histories of the Future and the Futures of History", *American Historical Review* 117(5), 1402–1410.
- Gerholm, Tor Ragnar, 1972. *Futurum exaktum. Fortsatt teknisk utveckling? Spekulationer om problem som måste lösas före år 2000*. Stockholm: Aldus.
- Gildea, Robert & James, Mark & Warring, Anette, 2013. *Europe's 1968. Voices of Revolt*. Oxford: Oxford University Press.
- Guha, Ramachandra, 2000. *Environmentalism. A Global History*. New York: Longman.
- Hedén, Anne, 2008. *Röd stjärna över Sverige. Folkrepubliken Kina som resurs i den svenska vänsterradikaliseringen under 1960- och 1970-talen*. Lund: Sekel.
- Hulme, Mike, 2013. *Exploring Climate Change through Science and in Society*. London: Routledge.
- Jensen, Bernard Eric, 2014. *Historie. Fortidsbrug og erindringsspor*. Århus: Aarhus universitetsforlag.
- Karlsson, Klas-Göran, 2010. *Europeiska möten med historien. Historiekulturella perspektiv på andra världskriget, förintelsen och den kommunistiska terrorn*. Stockholm: Atlantis.
- Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf, 2009. *Katastrofernas århundrade. Historiska och verkningshistoriska perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Klas-Göran, Karlsson, 2014. *Urkatastrofen. Första världskrigets plats i den moderna historien*. Stockholm: Atlantis.
- Koselleck, Reinhart, 2004 (1979). *Erfarenhet, tid och historia. Om historiska tiders semantik*. Göteborg: Daidalos.
- Larsson Heidenblad, David, 2016. "Ett ekologiskt genombrott? Rolf Edbergs bok och det globala krismedvetandet i Skandinavien 1966", *Historisk Tidskrift* 96 (2).
- Larsson Heidenblad, David, 2012. *Vårt eget fel. Moralisk kausalitet som tankefigur från 00-talets klimatarm till förmoderna syndastraffsföreställningar*. Höör: Agerings bokförlag.
- Larsson Heidenblad, David, 2015. "Framtidskunskap i cirkulation. Gösta Ehrensverds diagnos och den svenska framtidsdebatten 1971–1972", *Historisk Tidskrift* 135(4).
- Meadows, Donella, 1972. *The Limits to Growth. A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. New York: Universe Books.
- McCormick, John, 1989. *Reclaiming Paradise. The Global Environmental Movement*. Bloomington: Indiana University Press.
- Nehring, Holger, 2009. "Genealogies of the Ecological Moment. Planning, Complexity and the Emergence of 'the Environment' as Politics in West Germany, 1949–1982", s. 115–140 i Sverker Sörlin & Paul Warde (red.), *Nature's End: History and the Environment*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Oreskes, Naomi & Conway, Eric M., 2014. *The Collapse of Western Civilization. A View from the Future*. New York: Columbia University Press.

- Oreskes, Naomi & Conway, Eric M., 2010. *Merchants of Doubt. How a Handful of Scientists Obscured the Truth on Issues from Tobacco Smoke to Global Warming*. New York: Bloomsbury Press.
- Radkau, Joachim, 2014. *The Age of Ecology. A Global History*. Cambridge: Polity.
- Rome, Adam, 2003. "‘Give Earth a Chance.’ The Environmental Movement and the Sixties", *The Journal of American History* 90(2), s. 525–554.
- Salomon, Kim, 1996. *Rebeller i takt med tiden. FNL-rörelsen och 60-talets politiska ritualer*. Stockholm: Rabén Prisma.
- Seefried, Elke, 2015. "Reconfiguring the Future? Politics and Time from the 1960s to the 1980s", *Journal of Modern European History* 13(3), s. 306–316.
- Seefried, Elke, 2014. "Steering the Future. The Emergence of ‘Western’ Futures Research and its Production of Expertise, 1950s to the Early 1970s", *European Journal of Futures Research* 29(2).
- Seefried, Elke, 2011. "Toward the ‘Limits to Growth’? The Book and its Reception in West Germany and Great Britain 1972/1972", *Bulletin of the German Historical Institute London* 33(1), s. 3–37.
- Seefried, Elke, 2015. *Zukunftfe. Aufstieg und Krisen der Zukunftsforschung 1945–1980*. Oldenbourg: De Gruyter.
- Staley, David, 2007. *History and Future. Using Historical Thinking to Imagine the Future*. Lanham: Lexington Books.
- Stenfeldt, Johan, 2013. *Dystopiernas seger. Totalitarism som orienteringspunkt i efterkrigstidens svenska idédebatt*. Hör: Agering.
- White, Hayden, 1973. *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- White, Hayden, 1987. *The Content of the Form. Narrative Discourses and Historical Representation*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Wiklund, Martin, 2012. *Historia som domstol. Historisk värdering och retorisk argumentation kring "68"*. Nora: Nya Doxa.
- Zander, Ulf, 2012. *Förintelsens röda nejlika. Raoul Wallenberg som historiekulturell symbol*. Stockholm: Forum för levande historia.
- Österberg, Eva, 2009. "Den omoderna människan – ständigt i våra tankar", s. 19–46 i Fazlhashemi, Mohammad & Österberg, Eva, 2009. *Omodernt. Människor och tankar i förmodern tid*. Lund: Nordic Academic Press.
- Östberg, Kjell, 2002. *1968 när allting var i rörelse. Sextiotalsradikaliseringen och de sociala rörelserna*. Stockholm: Prisma.
- Östling, Johan, 2015. "Vad är kunskaphistoria?", *Historisk Tidskrift* 135(1), s. 109–119.
- World risk society / Ulrich Beck